

УДК 329:316.46(477)

Інститут партійного лідерства у системі партієтворення сучасної України

І.О. ЛАВРЕНЮК

Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім.Т. Шевченка,
м. Київ, Україна, E-mail: zettarok@gmail.com**Авторське резюме**

У даній статті на основі опрацювання теорії й практики партійного будівництва в Україні досліджується роль партійного лідера у здійсненні політичного процесу й партієтворення, реалізації політичної влади, розвитку політичної свідомості та формуванні сучасної політичної еліти нашої держави. Стверджується, що партійний лідер – це авторитетна, визнана в своєму політичному середовищі особа, обрана керувати партією, і здатна консолідувати громадян навколо спільної мети, найефективніше репрезентувати інтереси конкретної соціальної групи. Вказується, що визначальною рисою явища партійного лідерства є те, що за умов сталого політичного розвитку та незворотності демократичних перетворень в Україні склад лідерів політичних партій фактично виступає потужним кадровим резервом для вищих державних органів, структур місцевого самоврядування та інших управлінських інститутів. Процес партієтворення як невід’ємна складова політичного процесу характеризує певну сторону, механізм дії системи свідомості, культури у сфері суспільного життя, яка стосується діяльності політичних партій. Закономірною складовою сучасної політичної еліти є партійна еліта – керівне коло осіб у політичній партії на чолі з її лідером, які безпосередньо причетні до прийняття стратегічних рішень, визначення політичного курсу цієї сили, а також її участі в політичному процесі. Досліджуються класифікаційні моделі вітчизняних партій та інститутів партійного лідерства. Пропонується оцінка рівня співвіднесення розвитку партійних лідерів та загальної динаміки громадянського суспільства в Україні. Вказується, що на даний час кардинальної зміни української партійної еліти ще не відбулося. Водночас має місце тривала еволюція інституту партійного лідерства – досить важкий процес внутрішніх і зовнішніх, об’єктивних та суб’єктивних, економічних, політичних та соціально-психологічних чинників розвитку. Для цієї еволюції загалом присутні всі сприятливі умови, адже наразі жодна політична сила країни не заперечує базових демократичних засад її розвитку.

Ключові слова: партійний лідер, партійне лідерство, партія, політичний процес, політична влада, політична свідомість, політичні еліти, електорат, партієтворення.

Institute of party leadership system of the party creation of modern Ukraine

I.O. LAVRENYUK

Institute of international relations of T. Shevchenko National university of Kyiv, Kyiv, Ukraine,
E-mail: zettarok@gmail.com**Abstract**

This article based on the study of the theory and practice of party-building in Ukraine examines the role of party leader in the political process and the establishment of parties, implementation of the political power, the development of political consciousness and the formation of modern political elite of our country. It is alleged that party leader – a reputable, recognized in its political environment, the person chosen to lead the party and the ability of citizens to consolidate around a common goal, most effectively represent the interests of a particular social group. It is stated that the defining feature of the phenomenon of party leadership is that under conditions of constant political development and irreversibility of democratic transformations in Ukraine part of leaders of political parties in fact is a powerful talent pool for senior government officials, local government agencies and other administrative institutions. The process of creating games as an integral part of the political process is characterized by a certain way, the mechanism of action of consciousness and culture in the public sphere, which deals with political parties. Regularities component of modern political elite of the party elite acts - governing the range of persons in the political party headed by its leader that are directly involved in strategic decision-making, policy formulation of this power, as well as its participation in the political process. We study the classification model of national political parties and the institutions of the party leadership. It is proposed to assess the level of correlation of the party leaders and the general dynamics of the civil society in Ukraine. It is stated that at this time a fundamental change in Ukrainian Party elite has not happened yet. However, there is a long evolution of the institute of the party leadership – a rather difficult process of internal and external, objective and subjective, economic, political and socio-psychological factors of development. For this evolution as a whole has all the favorable conditions, because now there is no political force in the country was not opposed to the basic democratic principles of its development.

Keywords: party leader, party leadership, party, political process, political power, political consciousness, political elites, electorate, party-making.

Постановка проблеми. Формування партійного лідерства в Україні є складовою багатогранним політичним процесом в нашій державі, невід’ємним чинником реалізації політичного процесу в нашій державі, невід’ємним чинником реалізації політичного процесу в нашій державі, невід’ємним чинником реалізації політичного процесу в нашій державі.
© І.О. Лавренюк, 2015

літичної влади, а також важливим фактором становлення й розвитку політичної свідомості суспільства. Будучи невід'ємною частиною складного та подекуди проблемного процесу партієтворення, партійне лідерство пройшло тривалий шлях: від становлення демократичних партій нашої країни наприкінці 1980 – початку 1990-х років до кристалізації декількох найбільших вітчизняних партійних сил на чолі з впливовими лідерами з вираженими якостями харизми на початку 2010-х рр.

Визначальною рисою явища партійного лідерства є те, що за умов сталого політичного розвитку та незворотності демократичних перетворень в Україні склад лідерів політичних партій фактично виступає потужним кадровим резервом для вищих державних органів, структур місцевого самоврядування та інших управлінських інститутів. Партійні системи є своєрідною школою для майбутніх народних депутатів, державних керівників різного рівня. Зрештою, всі президенти України та найвпливовіші кандидати на цю посаду також у певний момент своєї політичної діяльності були партійними лідерами.

Враховуючи безперечну актуальність проблеми ролі партійного лідера у політичних процесах в сучасній українській державі, означена тема потребує подальшого наукового дослідження.

За умов, коли аналіз власне політичних партій вже тривалий час є сучасною актуальною проблемою політології, державного управління, філософії, соціології, юриспруденції, історії та інших дисциплін, питання інституту партійного лідерства лише почало одержувати належне всеохоплююче вивчення [5; 20; 22].

Аналіз досліджень і публікацій. Наразі можна виокремити низку основних напрямів наукового дослідження партієтворення, що сприяють усвідомленню їх ролі у здійсненні державної влади та управління. Аналіз вказаних дослідницьких шкіл допоможе у з'ясуванні сутності та функцій сучасних партійних лідерів. Зокрема, були докладно вивчені:

а) сутність політичних партій, їх роль та статус у законодавчій та виконавчій гілках влади (Н. Макіавеллі, Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Д. Юм, Ш. Монтеск'є, А. Токвіль, Г. Еллінек, Ж. Бюрдо, Ч. Вайз, К. Лоусон, П. Меркл, У. Кротті, Е. Даунс, У. Кенделл, М. Острогорський, Р. Міхельс, Б. Мартос, М. Драгоманов, В. Липинський, О. Рудницький, А. Левицький, К. Мацієвич, В. Винниченко, М. Грушевський, О. Барабаш, В. Костицький, Е. Рахімулов, О. Толпиго, В. Цвих та ін.);

б) роль партієтворення в організації владних відносин і виборчого процесу (В. Бьокенфьорде, Н. Ахтерберг, Х. Борхерт, Ф. Нортон, К. Ньюкамер, Г. Райт, Е. Бьюелл, М. Вейнер,

Т. Манн, М. Оферле, Дж.Сарторі, Р.Хакшорн, Ф. Ріггс, Д. Горшков, С. Телешун, А. Ткачук, І. Хмелько, Т. Шматкова, К. Ващенко, С. Веселковський та ін.);

в) становлення та розвиток політичного лідерства (М. Вебер, Ж. Блондель, Й. Тервінг, В. Гофмайстер, О. Іваненко, Б. Кухта, Є. Єгорова-Гантман, А. Пахарев, Н. Піщулін, О. Скар, М. Теплоухова та ін.).

У вивченні сутності та внутрішніх законів функціонування партійного лідерства велику роль відіграє історико-компаративний метод, адже повноцінний аналіз сучасних теорій вказаної проблеми є неможливим без вивчення спадку людства, в якому століттями накопичувалися знання щодо політичної сфери життя суспільства, держави та її інститутів. Особливості вивчення партійних лідерів полягають у тому, що партії, очолювані ними, посідають у суспільстві вагомe місце: з одного боку – це інститут громадянського суспільства, а з іншого – державного механізму. Таким чином, дослідження партійних лідерів та партієтворення як ланцюга між державою і громадянським суспільством неможливе без використання методу синтезу, що концентрує увагу на взаємозв'язку всіх елементів політичної системи суспільства, на залежності окремих конкретних політичних інститутів від громадянина, який став лідером партійної сили [21, с. 29].

Мета дослідження. Дана публікація є намаганням систематизувати та узагальнити складові ролі партійного лідера, яку він відіграє у партієтворенні нашої країни.

Виклад основного матеріалу. Сучасні партії виступають як складні, специфічні інститути, що є відмінними від інших політичних інститутів передусім тому, що їх діяльність розповсюджується на соціальну, політичну та адміністративну системи, що є взаємопов'язаними. Ефективне впровадження політичного курсу, обраного партією, вимагає відповідної організації управління державою, насамперед, призначення уряду, який, реалізуючи визначений курс, змушений реагувати на нові вимоги суспільства. Отримання влади виступає легітимним засобом доступу до здійснення законотворчої діяльності у парламенті та адміністративної діяльності у структурах виконавчої влади – відтак діяльність партій уже поширюється на сфери державної політики і державного управління. Окремими західними науковцями, зокрема О. Реннеєм, відстоюється думка про те, що партія є частиною, співвідносною з цілим, яка може функціонувати тільки в системі паралельно діючих партій, чим виключається можливість називати партією єдиною діючу в політичній системі організацію [24, с. 11].

Виходячи з тієї ролі, яку відіграє партія в сучасному політичному житті, партійне лідерство також є однією із найбільш поширених форм лідерства загалом. «Політологічний

словник» (2005 р.) наводить таке визначення: «У наші дні лідер політичний є партійним вождем...» [17, с. 567]. Така точка зору і в українського політолога М.Головатого. Доцільно приєднатися до думки вчених, які вважають, що партійний лідер є водночас політичним лідером. Але з точки зору функціонального навантаження поняття «політичний лідер» значно ширше, ніж поняття «партійний лідер» [3, с. 52]. Крім того, дослідження різних підходів до тлумачення цих понять приводить до розуміння того, що вони мають різне смислове навантаження, низку відмінностей та не можуть трактуватися як тотожні [9, с. 76]. Українські дослідники В. В.Мейтус та В. Ю.Мейтус пропонують вважати лідером політичної партії індивіда, який управляє процесом постановки та виконання партією своїх стратегічних планів, спрямованих на досягнення поставленої мети [8, с. 360].

У науковій літературі не існує концептуальне визначення поняття «партійний лідер». Не пропонуючи на абсолютну істину слід запропонувати таке визначення: партійний лідер – це авторитетна, визнана в своєму політичному середовищі особа, обрана керувати партією і здатна консолідувати громадян навколо спільної мети, найефективніше репрезентувати інтереси конкретної соціальної групи. Це особа, яка для виконання своєї програми висуває як мету прихід до влади або вплив на владу, участь у справах держави.

Дослідження різноманітних концепцій партійного лідерства зумовило виділення якісних рис лідера політичної партії, серед яких найбільш важливими є високий рівень інтелекту, ерудиція, організаційні здібності, цілеспрямованість, енергійність, рішучість та відповідальність за прийняті партією рішення, а також здатність викликати довіру [14, с. 70-71]. Партійний лідер безперечно повинен мати програму дій, володіти вмінням об'єднання колег навколо спільних цінностей і завдань, прийняття управлінських рішень. Коли партійний лідер мислить на випередження, він дійсно працює в умовах тих потреб, інтересів і норм, які притаманні конкретним політичним, партійним і часовим вимогам, – саме тоді він підтверджує своє право на керівництво.

Е. Іпатов та В. Павловський пропонують класифікацію сучасних партійних лідерів на 3 типи за їхніми особистісними якостями:

1. Раціональний лідер – забезпечує оптимальний рівень врахування і задоволення інтересів членів суспільства та своїх прихильників.

2. Прагматичний – насамперед враховує інтереси населення (електорату) і прагне їх реалізувати.

3. Бюрократичний – виражає інтереси своїх прихильників, у першу чергу з числа партійного апарату [5, с. 16].

Закономірним процесом політичного розвитку виступає партієтворення. Закономірними проявами та наслідками процесу формування партій є закладання основ розвитку громадянського суспільства, врахування інтересів різних соціальних і національних груп, а також залучення громадян до управління державними та громадськими справами.

Слід наголосити на тому, що партієтворення також передбачає формування довіри та підтримки у населення стосовно політичних курсів партій та інших інститутів, виховання політичної свідомості громадян, зміцнення влади державних інститутів, а також забезпечення дотримання законності та інших демократичних норм.

Процес партієтворення як невід'ємна складова політичного процесу характеризує певну сторону, механізм дії системи свідомості, культури у сфері суспільного життя, яка стосується діяльності політичних партій.

У ході процесу партієтворення політична система переходить від одного стану до іншого, тобто процес формування партій розкриває динаміку й еволюцію політичного життя [6, с. 154]. Процес становлення партій також відображає декілька важливих форм волевиявлення громадян. Насамперед, це різноманітні способи презентації рядовими учасниками партієтворення своїх інтересів у різноманітних проявах, основним з яких є членство в політичних партіях. По-друге, це форми прийняття і реалізації управлінських рішень, що здійснюються політичними партіями та їхніми лідерами. Процес партієтворення за своєю природою є явищем надзвичайно динамічним. Таким чином і учасники згаданого процесу, до яких відносяться й партійні лідери, увесь час теж перебувають в динаміці. Сутність партійного лідера у політичному процесі безпосередньо залежить від того, яку модель партійної сили у суспільстві він представляє. Вітчизняний політолог О. Радченко пропонує вирізняти такі моделі вітчизняних політичних партій: класичну, харизматичну, персоналізовану, галузеву, олігархічну (кланову), корпоративну та технологічну [18, с. 17-25]. Процеси українського партієтворення демонструють приклади становлення партійних лідерів кожної із цих моделей.

Так, у партії, створеній за класичною схемою, партійні лідери генеруються в процесі еволюції партії, поступово перетворюючись із неформальних лідерів на формальних лідерів організації [16, с. 53-54]. Характерним прикладом створення партії за цим зразком є «Народний рух України» періоду 1989-1994 рр. та його впливовий і знаний лідер В. Чорновіл. Разом із тим, станом на середину 2010 року класична модель політичної партії та відповідний тип партійного лідера є скоріше винятком, аніж правилом. Натомість широке застосуван-

ня отримали харизматична, персоналізована та корпоративна моделі партійного будівництва.

Харизматична модель партії, безперечним представником якої свого часу був БЮТ (а зараз – ВО «Батьківщина»), фактично формується під лідера із відповідними якостями, якою власне і є Ю. Тимошенко. У харизматичній моделі формування партії відбувається як «згори», так і «знизу», оскільки під знамена яскравого партійного лідера добровільно стає значна кількість громадян. Слід відзначити, що у ході політичного процесу харизматична партія досягає успіху за меншими ресурсами, ніж вищий рівень харизматичності її лідера. Прикладом зазначеного є той успіх, який продемонстрував «Блок Юлії Тимошенко» на парламентських виборах 2006 та 2007 років, коли рейтинг лідера цієї партійної сили знаходився в апогеї. Основною метою харизматичної партії завжди є утвердження лідера на найвищій державній посаді – президента чи прем'єр-міністра країни.

Персоналізована модель передбачає формування партійної структури «згори донизу» під конкретного лідера. Якщо вказаний лідер є близьким до влади та розпоряджається певною частиною адмінресурсу, формування такої партії відбувається за допомогою владних важелів. Такою політичною силою міг вважатися блок «Наша Україна» за часів президентства В. Ющенка, який, незважаючи на правові колізії, був обраний формальним лідером цієї структури. У персоналізованій моделі партійного будівництва лідер визначає певне коло наближених осіб, які від його імені рекрутують у регіонах впливових політиків, що в свою чергу примушують нижчих посадовців як очолювати, так і формувати партійні лави. Слід зауважити відносно того, що практична ефективність партій персоналізованого типу є відносно низькою. Генеральною метою такої політичної сили завжди є досягнення цілей її персоналізованого лідера, причому його особиста мета може бути й не пов'язана з безпосередніми виборами.

Корпоративна партійна модель виникає на підставі певних корпоративних інтересів, наприклад регіональних, релігійних тощо. Така партія може мати спершу яскраво виражену регіональну специфіку та вузькорегіональний вплив, а згодом екстраполювати свої інтереси на територію всієї держави (колишня Партія регіонів, а нині – Опозиційний блок). Іншими характеристиками Опозиційного блоку є ієрархічна підпорядкованість бізнес-підтримки, а також відмова від стратегування на користь завуальованого російського впливу – «російська мова», «не-НАТО», регіоналізація країни, як завуальований федералізм з виокремленням російськомовних регіонів.

Не викликає сумнівів те, що партійна система України перебуває у процесі становлен-

ня. Головними чинниками, що впливають на вказаний процес, є особливості функціонуючої виборчої системи, а також нормативно-правова база, яка регулює діяльність політичних партій. Крім того, у більшості партій та їх лідерів відсутні чіткі уявлення щодо оптимального для сьогоднішнього політичного курсу та шляхів його реалізації через державно-владну діяльність.

Стратегічною функцією інституту партійного лідерства в Україні є участь у становленні та розвитку сучасних політичних еліт нашої держави [11, с. 143]. Вітчизняні дослідники ролі партійних структур у формуванні політико-управлінської еліти Е. Афонін, Ю. Ганжуров, О. Крюков та А. Мартинов переконані, що політичні партії як інститут формування державницьких еліт мають взяти на себе відповідальність не стільки за поточне управління державою, скільки за її стратегічний розвиток. Вказане вимагає демократичних моделей поведінки українських партійно-управлінських еліт, що у значній мірі залежить від характеру лідерства в самих партіях [16, с. 5].

Вперше у науковий обіг поняття «еліти» запровадив відомий дослідник-соціолог В. Парето. Він зробив еліту об'єктом спеціального наукового аналізу і охарактеризував її у вигляді певної системи поглядів щодо тієї соціальної верстви, яка з огляду на те, що володіє найбільшою кількістю позитивних якостей, можливостей і пріоритетів, займає найбільш впливові позиції в суспільній ієрархії [13, с. 138]. Нині під партійною елітою практично усі вчені розглядають порівняно невелике коло обраних осіб, які займають провідне становище в сфері партієтворення [23, с. 103-104]. Це групи, які, маючи найвищий соціальний статус, володіючи (в ідеалі) єдністю інтересів і цілей, а також великими владними повноваженнями, можуть контролювати діяльність усіх соціальних інститутів країни. Знову ж в ідеалі – еліта є носієм базових традицій суспільства, його морально-духовних цінностей; її мета полягає у забезпеченні стабільного й стійкого соціально-політичного, економічного і духовного розвитку, зміцнення тієї системи державного устрою, що зацікавлена в цій еліті.

Закономірною складовою сучасної політичної еліти є партійна еліта – керівне коло осіб у політичній партії на чолі з її лідером, які безпосередньо причетні до прийняття стратегічних рішень, визначення політичного курсу цієї сили, а також її участі в політичному процесі.

Відзначимо, що в ідеалі українська партійна еліта має прагнути до так званої плюралістичної моделі. За умов останньої партійна еліта повинна бути плюралістичною за кадровим складом і відкритою за механізмами формування, мати за ідеологічні пріоритети соціальні ідеали. Також ця еліта має бути консенсусною за формами й методами здійснення політичного курсу своєї партійної сили. Це еліта цивілі-

зованого демократичного суспільства, її влада заснована на професіоналізмі та компетентності, розумінні сутності політичних процесів та знанні державних механізмів управління. Як відзначає російський науковець Г. Ашин, партійних лідерів плюралістичної моделі характеризують неординарність мислення і вчинків, сміливість і рішучість дій, інтелігентність і культура, міцність моральних позицій [1, с. 99, 101].

Однак для українських реалій формування такого стану партійної еліти є лише стратегічною метою, яка може бути досяжною у досить віддаленій перспективі. Натомість наявне становлення вітчизняних «обраних осіб» політичних партій, навряд чи дозволяє віднести їх до справді демократичних. На нашу думку, для партійної еліти нашої країни все ще характерними є такі ознаки:

– безкомпромісна боротьба за владу, в ході якої можливим є застосування засобів, що виходять за рамки правового поля;

– невідповідність динаміки трансформацій характеру партійного лідерства швидким темпам суспільних перетворень в Україні;

– відсутність масового доступу нових партійних лідерів (так званих «нових облич») до участі у реформуванні політичної системи в Україні;

– незацікавленість у реальному розвитку ринкової економіки та інституту приватної власності, які забезпечують формування потужного середнього класу, а отже, – нових політичних партій, чії лідери будуть незалежними від держави й великого капіталу, а отже, розглядатимуть своїми пріоритетами автономію особи та становлення громадянського суспільства.

На даний час кардинальної зміни української партійної еліти ще не відбулося. Водночас має місце тривала еволюція інститу-

ту партійного лідерства – досить важкий процес внутрішніх і зовнішніх, об'єктивних та суб'єктивних, економічних, політичних й соціально-психологічних чинників розвитку. Для цієї еволюції загалом присутні усі сприятливі умови, адже наразі жодна політична сила країни не заперечує базових демократичних засад її розвитку, заснованих на багатопартійності, свободі слова, домінанті приватної власності. Крім того, характерною рисою українського партійного будівництва, на відміну від абсолютної більшості держав пострадянського простору, є реально діючі механізми забезпечення згоди між різними політичними силами на базі принципів реалізму і прагматизму. Зазначені партійні консультації в нашій країні нині супроводжуються інтенсивним пошуком згоди на рівні регіональних еліт («груп впливу») та їхніх лідерів.

Поєднання активної участі у здійсненні політичного процесу, реалізації політичної влади, становленні політичної свідомості та формуванні загальнодержавної еліти – саме такою вбачається нам роль партійного лідера у складних суспільних процесах в сучасній українській державі. Важливим є безперервне подальше вивчення динаміки змін стану вітчизняного партійного лідерства у ході становлення нових державницьких еліт в Україні в період після президентських і парламентських виборів 2014 року.

Безперечно, що феномен партійного лідера упродовж складних трансформацій політичного процесу й політичних еліт в Україні буде вельми актуальним загальнодержавним явищем. Вивчення та аналіз партійного лідерства ще тривалий час знаходитиметься на перетині багатьох дисциплін – політології, психології, історії тощо й має стати об'єктом для спеціальних наукових досліджень як у коротко-, так і в довгостроковій перспективах.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ашин Г. К. Элита и демократия / Г.К.Ашин // Вестник Моск. ун-та. – 1996. – № 4. – С. 98-107.
2. Вебер М. Избранное. Образ общества / М. Вебер. – М.: Юрист, 1994. – 702 с.
3. Головатий М.Ф. Класи і партії / М.Ф. Головатий. – К.: Вид. дім «Персонал», 2011. – 144 с.
4. Дюверже М. Политические партии / М. Дюверже; пер. с фр. – М.: Академический Проект, 2002. – 558 с.
5. Іпатов Е.Ф. Реалії та суперечності партійного лідерства в українському суспільстві: політологічний аспект / Е.Ф. Іпатов, В.В. Павловський // Вісник Нац. техн. ун-ту України «Київський політехнічний ін-т». Сер. Політологія. Соціологія. Право: Зб. наук. праць. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2010. – № 1 (5) – С. 13-17.
6. Кислий П. Становлення парламентаризму в Україні / П. Кислий, Ч. Вайз. – К.: Абрис, 2010. – 414 с.
7. Кремень В.Г. Політологія / В.Г. Кремень, В.П. Андрущенко, В.Г. Воронкова, А.О. Лузан, В.І. Полуріз. – К.: Альтерпрес, 2010. – 612 с.
8. Мейтус В.Ю. Политическая партия: стратегия и управление / В.Ю. Мейтус, В.В. Мейтус. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2008. – 400 с.
9. Морарь М.В. Порівняльний аналіз понять «політичний лідер» та «партійний лідер» / М.В. Морарь // Дні науки філософського факультету-2010: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2010 року): матеріали доповідей та виступів. – К., 2010. – Ч. IX. – С. 74-77.
10. Обушний М.І. До питання сутності поняття «партійна комунікація» / М.І. Обушний // Дні науки філософського факультету-2010: Міжнародна наукова конференція (21-22 квітня 2010 року): матеріали доповідей та виступів. – К., 2010. – Ч. IX. – С. 81-82.
11. Обушний М.І. Політичні партії у формуванні національних еліт / М.І. Обушний // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – Т. 2. – С. 141-144.

12. Панарин А.С. Политология / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова / А.С. Панарин. – М.: Проспект, 2011. – 448 с.
13. Парето В. О применении социологических теорий / В. Парето // Социс. – 1995. – № 10. – С. 136-141.
14. Пахарев А.Д. Политическое лидерство и лидеры / А.Д. Пахарев. – К.: Знание Украины, 2001. – 270 с.
15. Политические партии: история, теория, практика: Сб. трудов / под ред. А.И. Ковлера. – М.: Луч, 1993. – Вып.1. – С. 102-115.
16. Політичні партії як суб'єкт формування політико-управлінської еліти в умовах політичної модернізації / Е.А. Афонін (голова ред. кол.). – К.: Парламентське вид-во, 2008. – 416 с.
17. Політологічний словник / Ю.С. Шемшученко (відп. ред.), В.П. Горбатенко (упоряд.). – К., 2005. – 735 с.
18. Радченко О. Технологія партійного будівництва: Теорія і практика / О. Радченко. – Луганськ: Райдуга, 2007. – 160 с.
19. Салмин А.М. Современная демократия / А.М. Салмин. – М.: Ad Marginem, 1997. – 448 с.
20. Томенко М. Партійна еліта України / М. Томенко, В. Олійник. – К.: Логос, 2000. – 204 с.
21. Філософія політики: Короткий енцикл. словник / Авт.-упоряд.: В.П. Андрущенко та ін. – К.: Знання України, 2002. – 669 с.
22. Цікул І. Трансформація інституту партійного лідерства в сучасній Україні (гендерний підхід) / І. Цікул // Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10-11 травня 2007 року) / Укл. М. Поліщук, Л. Сковчиляк, Л. Угрин. – Л.: ЦПД, 2008. – С. 204-210.
23. Шведа Ю.Р. Теорія політичних партій та партійних систем / Ю.Р. Шведа. – Л.: Тріада плюс, 2012. 528 с.
24. Ranney A. The Concept of party / A. Ranney // Political Research and political Theory. – Cambridge, 1968. – P. 10-15.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2015

REFERENCES:

1. Ashin G. K. Jelita i demokratija (Elite and democracy). *Vestnik MGU*, 1996, no.4, pp. 98-107.
2. Veber Maks. Izbrannoe. Obraz obshhestva (Favorites. The image of society). Moscow, 1994, p. 702.
3. *Holovatyy M. F.* Klasy i partiyi (Classes and parties). Kiev, 2011, p. 144 c.
4. Djuverzhe Moris. Politicheskie partii (Political parties). Moscow, 2002, p. 558.
5. *Ipatov E. F.* Realii ta superechnosti partiynoho liderstva v ukraïns'komu suspil'stvi: politolohichnyy aspek (The realities and contradictions of the party leadership in the Ukrainian society: political dimension). *Visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrayiny «Kyiv's'kyi politekhnichnyy instytut»*. Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo: Zb. nauk. prats'. Kiev, 2010, vol. №1(5), pp. 13-17.
6. *Kyslyy P.* Stanovlennya parlamentaryzmu v Ukrayini (The formation of parliamentarism in Ukraine). Kiev, Abris, 2010, pp.414.
7. *Kremen' V. H.* Politolohiya (Political science). Kiev, Al'terpres, 2010, pp. 612
8. *Mejts V. Ju.* Politicheskaja partija: strategija i upravlenie (Political party: strategy and management). Kiev, Jel'ga, Nika-Centr, 2008, pp. 400.
9. *Morar' M. V.* Porivnyal'nyy analiz ponyat' «politychnyy lider» ta «partiynyy lider» (Comparative analysis of the concepts of «political leader» and «party leader»). *Dni nauky filosofskoho fakul'tetu-2010: Mizhnarodna naukova konferentsiya (21-22 kvitnya 2010 roku): materialy dopovidey ta vystupiv*. Kiev, 2010, part IX, pp. 74-77.
10. *Obushnyy M. I.* Do pytannya sutnosti ponyattya «partiyna komunikatsiya» (To the question of the nature of «party communication»). *Dni nauky filosofskoho fakul'tetu-2010: Mizhnarodna naukova konferentsiya (21-22 kvitnya 2010 roku): materialy dopovidey ta vystupiv*. Kiev, 2010, part IX, pp. 81-82.
11. *Obushnyy M. I.* Politychni partiyi u formuvanni natsional'nykh elit (Political parties in the formation of national elites). *Elity i tsyvilizatsiyini protsesy formuvannya natsiy*. Kiev: EksOb, 2006, Vol. 2, pp. 141-144.
12. Panarin A. S. Politologija (Political science). Lomonosov Moscow State Universit. Moscow, Prospekt, 2011, pp. 448.
13. *Pareto V.* O primenenii sociologicheskikh teorii (On the application of sociological theories). *Socis*, 1995, no.10, pp. 136-141.
14. *Paharev A. D.* Politicheskoe liderstvo i lidery (Political leadership and leaders). Kiev, *Znanie Ukrainy*, 2001, pp. 270.
15. Politicheskie partii: istorija, teorija, praktika (Political parties: history, theory, practice). *Sbornik trudov pod red. A.I. Kovlera*. Moscow, Luch, 1993, issue 1, pp. 102-115.
16. Politychni partii yak sub'ekt formuvannja politiko-upravlins'koï eliti v umovah politychnoi modernizacii (Political parties as the subject of the formation of the political-administrative elite in terms of political modernization). E. A. Aфонін (golova red. kol.). Kiev, *Parlament s'ke vyd-vo*, 2008, pp. 416.
17. Politolohichnyy slovnyk (Political science dictionary). Kiev, 2005, pp. 735.
18. *Radchenko O.* Tekhnolohiya partiynoho budivnytstva: Teoriya i praktyka (Technology party building: Theory and practice). Luhansk, Rayduha, 2007, pp. 160.
19. *Salmin A. M.* Sovremennaja demokratija (Modern democracy). Moscow, Ad Marginem, 1997, pp. 448.
20. *Tohenko M. V.* Partiyna elita Ukrayiny (The party elite of Ukraine). Kiev, *Lohos*, 2000, pp. 204.
21. Filosophiya polityky: Korotkyy entsykl. slovnyk (Political Philosophy: Short encyclopedic dictionary) Avt.-uporyad.: V.P.Andrushchenko ta in. Kiev, *Znannya Ukrayiny*, 2002, pp. 669.
22. *Tsikul I.* Transformatsiya instytutu partiynoho liderstva v suchasniy Ukrayini (hendernyy pidkhid) (The transformation of the Institute of the party leadership in contemporary Ukraine (gender approach). *Politychna*

- nauka v Ukraini: stan i perspektivy: materialy vseukrayins'koyi naukovoyi konferentsiyi* (L'viv, 10-11 travnya 2007 roku). Ukl. M.Polishchuk, L.Skochylyas, L.Uhryn. Lviv, TsPD, 2008, pp. 204-210.
23. *Shveda Yu. R.* Teoriya politychnykh partiy ta partiynykh system (The theory of political parties and party systems). Lviv, *Triada plus*, 2012, pp. 528.
24. Ranney A. The Concept of party. *Political Research and political Theory*, Cambridge, 1968, pp. 10-15.

Лавренко Ігор Олександрович – студент

Інституту міжнародних відносин Київського національного університету ім.Т.Шевченка

Адреса: 01601, м. Київ, вул. Мельникова, 36/1

E-mail: zettarok@gmail.com

Lavrenyuk Igor Oleksandrovych – student

Institute of international relations of T. Shevchenko National university of Kyiv

Address: 36/1, Mel'ny'kova Str., Kyiv, 01601, Ukraine

E-mail: zettarok@gmail.com